راهنمایی درسی بیولوژی تسریعی الف - دوره ششم

اهداف آموزشی

شاگردان باید بتوانند:

1. اجزای مختلف ساختمان گل را تشخیص و نام‌گذاری کنند.
2. مفهوم گرده‌افشانی و اقسام آن را توضیح دهند.
3. عوامل مؤثر در گرده‌افشانی را نام ببرند.
4. فرق بین گرده‌افشانی خودی و دگری را بیان کنند.
5. اهمیت نباتات گل‌دار را در طبیعت و اقتصاد توضیح دهند.
6. با انواع نباتات تخم‌دار رایج در افغانستان آشنا شوند.

ساختمان گل(Flower Structure)

تعریف:

گل، اندام تولید مثلی نباتات گل‌دار (نهاندانگان) است. وظیفهٔ اصلی گل **تشکیل تخم و میوه** برای ادامه نسل نبات است.

چهار بخش یک گل کامل

1. **کاسبرگ‌ها** :این بخش در قسمت پایین گل قرار دارد و معمولاً سبز رنگ است. وظیفهٔ اصلی کاسبرگ‌ها محافظت از غنچهٔ گل قبل از باز شدن آن است. وقتی گل هنوز باز نشده، کاسبرگ‌ها مانند یک پوشش محافظ عمل می‌کنند.
2. **گلبرگ‌ها** :گلبرگ‌ها معمولاً رنگارنگ و خوش‌بو هستند. این رنگ و بوی زیبا باعث می‌شود حشرات مانند زنبور و پروانه به طرف گل جذب شوند تا گرده‌افشانی صورت گیرد. مجموعهٔ گلبرگ‌ها را جام‌گل نیز می‌نامند.
3. **(اندام نر)** :پرچم‌ها اجزای نر گل هستند و وظیفهٔ تولید گرده را دارند. هر پرچم از دو قسمت تشکیل شده: یکی میله که نگه‌دارندهٔ قسمت بالایی است و دیگری بساک که در آن گرده‌ها ساخته می‌شوند.
4. **(اندام ماده)** :مادگی بخش مادهٔ گل است و از سه قسمت ساخته شده: کلاله، قلم، و تخمدان. کلاله در بالاترین قسمت قرار دارد و گرده را دریافت می‌کند. قلم مانند یک لوله گرده را به پایین منتقل می‌کند. تخمدان در پایین‌ترین بخش است و تخمک‌ها در داخل آن قرار دارند که پس از لقاح به تخم و بعد به میوه تبدیل می‌شوند.

این چهار بخش باعث می‌شوند که گل بتواند عمل **تولید مثل جنسی** را انجام دهد و تخم و میوه تولید کند.

اگر گل تمام این چهار بخش را داشته باشد، آن را **گل کامل** می‌نامند. اگر یکی از این اجزا را نداشته باشد، **گل ناقص** است.

گل‌های نر و ماده

در بعضی نباتات، گل نر و ماده **جدا از هم** اند:

نوع گل	خصوصیات
گل نر	فقط پرچم دارد، مادگی ندارد
گل ماده	فقط مادگی دارد، پرچم ندارد

اگر هر دو اندام نر و ماده در یک گل باشد، به آن **گل دوجنسی (Hermaphrodite)** می‌گویند. مثل گل سیب.

انواع گل‌ها بر اساس شکل و اجزاء

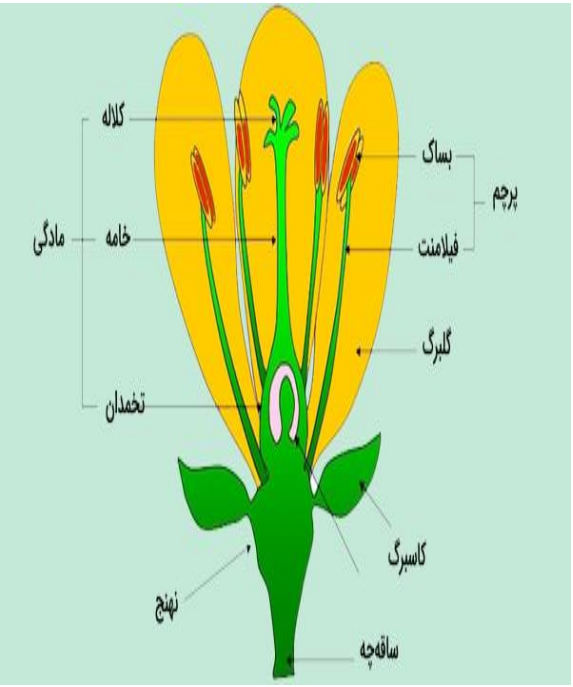

1. **گل کامل :(Complete flower)**
   دارای تمام اجزاء: کاسبرگ، گلبرگ، پرچم، مادگی
   مثال: گل سیب، گل شفتالو
2. **گل ناقص:(Incomplete flower)**
   یکی از اجزاء اصلی را ندارد.
   مثال: گل ذرت نر فقط پرچم دارد.
3. **گل نر:(Staminate)**
   فقط پرچم دارد، مادگی ندارد.
   مثال: گل نر در خربوزه
4. **گل ماده:(Pistillate)**
   فقط مادگی دارد، پرچم ندارد.
   مثال: گل ماده در خربوزه
5. **گل دوجنسی:(Bisexual)**
   دارای هم پرچم و هم مادگی است.
   مثال: گل گندم

گل‌های زیبا برای جذب حشرات:

نباتاتی که گرده‌افشانی آن‌ها توسط حشرات صورت می‌گیرد، گل‌هایی دارند با:

- گلبرگ‌های بزرگ و رنگین
- بوی خوش
- تولید شهد (برای جذب زنبورها و پروانه‌ها)

نکته: تخمدان دارای تخمک است که در صورت لقاح به تخم و بعداً میوه تبدیل می‌شود.

گرده‌افشانی(Pollination)

گرده‌افشانی عمل انتقال گرده از **بساک پرچم** به **کلالهٔ مادگی** است.

اقسام گرده‌افشانی:

1. **گرده‌افشانی خودی:(Self-Pollination)**
انتقال گرده از پرچم به کلاله در **همان گل یا همان نبات**
- مزیت: تضمین تولید مثل حتی در نبود عوامل خارجی
- عیب: کاهش تنوع ژنتیکی

2. **گرده‌افشانی دگری:(Cross-Pollination)**
انتقال گرده از گل یک نبات به گل نبات دیگر از همان نوع
- مزیت: افزایش تنوع ژنتیکی
- عیب: نیازمند عوامل گرده‌افشانی

عوامل گرده‌افشانی:

عامل	توضیح
باد	گرده‌های سبک به آسانی توسط باد حمل می‌شوند (مثلاً گندم، جو)
حشرات	مانند زنبور، پروانه، که جذب بوی گل می‌شوند
پرندگان	مخصوصاً در مناطق گرم‌تر (مثل مرغ آفتاب‌خور)
آب	در نباتات آبی، گرده از طریق جریان آب انتقال می‌یابد
انسان	در زراعت مدرن، انسان عملاً گرده‌افشانی را انجام می‌دهد (مثلاً در کچالو و سیب)

بخش سوم :اهمیت نباتات گل‌دار

نباتات گل‌دار نه تنها منبع غذا برای انسان و حیوانات اند، بلکه نقش حیاتی در چرخه‌های طبیعت دارند.

برخی اهمیت‌های آن‌ها:

1. **تولید میوه و تخم** :منابع غذایی
2. **تنوع زیستی** :نقش در حفظ اکوسیستم
3. **اقتصاد زراعتی** :کشت محصولات مهم مانند گندم، برنج، سیب، گل‌سرخ
4. **زینتی و دارویی** :استفاده در باغبانی، طب سنتی
5. **منبع اکسیجن** :از طریق فتوسنتز

نباتات تخم‌دار معمولی در افغانستان

تعریف:

نباتات تخم‌دار (Seed Plants) گروهی از نباتات‌اند که بعد از **عملیهٔ لقاح**، **تخم** تولید می‌کنند. این نباتات نقش بسیار مهم در طبیعت، زراعت، اقتصاد و زندگی روزمرهٔ مردم افغانستان دارند.

اقسام نباتات تخم‌دار

نباتات تخم‌دار به **دو نوع عمده** تقسیم می‌شوند :

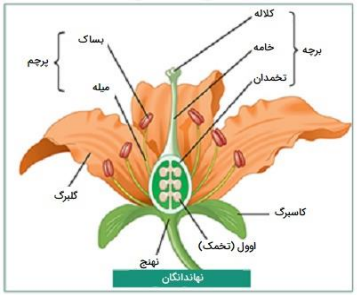

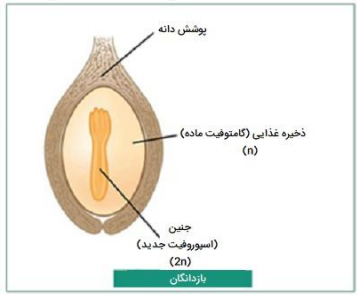

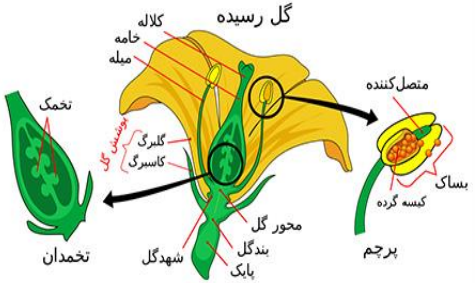

1.بازدانه‌ها:(Gymnosperms)
- تخم در داخل میوه پوشیده نیست.
- تخمدان ندارند.
- اغلباً دارای برگ‌های سوزنی شکل‌اند.
- بیشتر در مناطق کوهستانی و سرد افغانستان رشد می‌کنند.

مثال‌های رایج در افغانستان:
- **سنوبر**
- **کاج**
- **سرو**

این نباتات در جنگل‌های کوهستانی ولایت‌هایی مانند نورستان، کنر، لغمان، بدخشان، و بامیان زیاد یافت می‌شوند.

2.نهاندانگان:(Angiosperms)
- تخم در داخل میوه تشکیل می‌شود.
- دارای گل کامل (پرچم و مادگی) هستند.

- انواع و اشکال مختلف دارند و در سراسر افغانستان رشد می‌کنند.

نهاندانگان خود به دو دسته تقسیم می‌شوند :

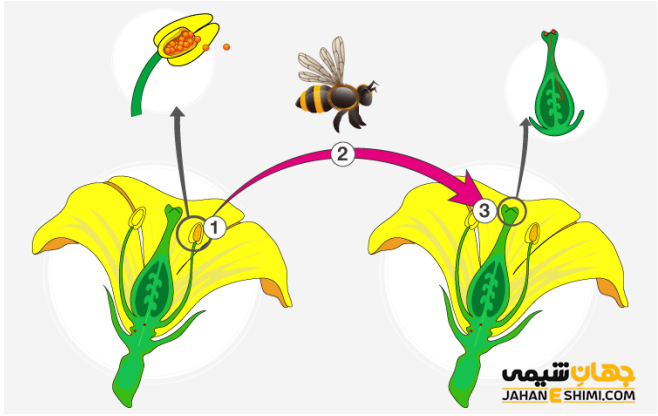

2.1 تک‌لپه‌ای‌ها (Monocots):

- برگ‌ها باریک و دراز است.
- رگبرگ‌ها موازی‌اند.
- ریشه‌هایشان افشان است.
- گلبرگ‌ها معمولاً مضرب ۳ هستند.

◆ مثال‌ها در افغانستان:

- **گندم**
- **برنج**
- **جو**
- **ذرت**
- **پیاز**
- **سیر**
- **نیشکر**

📌 این نباتات در دشت‌ها و زمین‌های زراعتی ولایت‌هایی مانند ننگرهار، هلمند، بلخ، قندهار، فراه و بغلان زیاد کشت می‌شوند.

2.2 دولپه‌ای‌ها (Dicots):

- برگ‌ها پهن هستند.
- رگبرگ‌ها منشعب‌اند.
- ریشه‌ها غالباً محوری است.
- گلبرگ‌ها مضرب ۴ یا ۵ هستند.

◆ مثال‌ها در افغانستان:

- **سیب**
- **شفتالو (هلو)**
- **آلوبالو**
- **انگور**
- **بادنجان رومی (توماتو)**
- **کچالو**
- **تربوز**
- **لوبیا**
- **بامیه**

📌 این نباتات در بیشتر مناطق افغانستان مخصوصاً مناطق سردسیر، نیمه‌گرم و معتدل مانند کابل، پنجشیر، میدان وردک، هرات، بدخشان، فاریاب و تخار زیاد رشد می‌کنند.

اهمیت نباتات تخم‌دار برای افغانستان

1. **منبع غذایی مهم** برای انسان‌ها (غلات، میوه‌ها، سبزیجات).
2. **منبع علوفه و خوراک حیوانات**.
3. **منبع چوب ساختمانی و سوخت** (سنوبر، سرو)
4. **استعمال دارویی و صنعتی** (نباتات طبی و عطری)
5. **حفظ محیط‌زیست و تولید اکسیجن**.
6. **ایجاد اشتغال در بخش زراعت، باغداری و تجارت صادراتی**.

نکات مهم یادگیری:

- نباتات تخم‌دار شامل بازدانه‌ها و نهاندانگان می‌باشند.
- نهاندانگان از همه گسترده‌تر اند و شامل انواع میوه‌ها، سبزیجات، و غلات می‌باشند.
- افغانستان دارای تنوع زیادی از نباتات تخم‌دار است که نقش مهمی در اقتصاد، غذا، و طبیعت دارد.